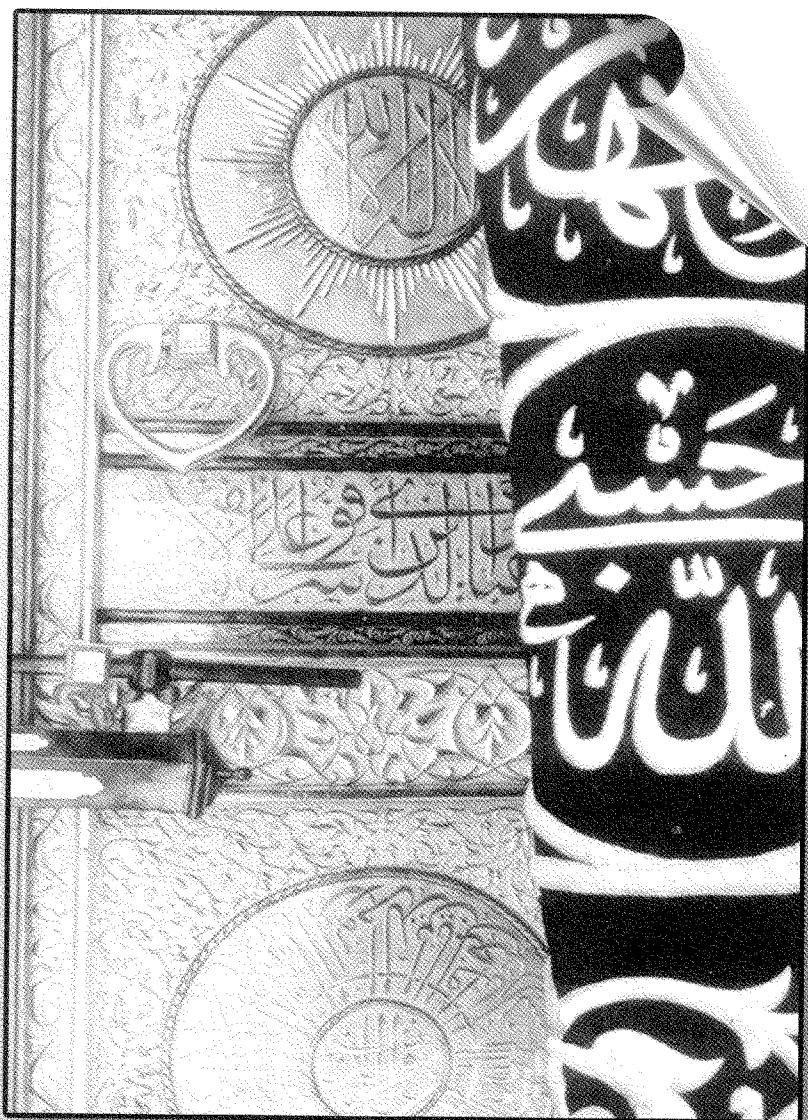

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

میقات

فصلنامه فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، تاریخی

سال دوازدهم
شمارهٔ چهل و هشتم
تابستان ۱۳۸۳

میقات

صاحب امتیاز:

حوزه نمایندگی ولی فقیه در امور حج و زیارت
مدیر مسؤول: سیدعلی قاضی عسکر
زیر نظر: هیأت تحریریه

ویراستار: علی ورسه‌ای
طراح: کمال محمدی مجد (ملقن)
حروفچینی: مرکز تحقیقات حج
لیتوگرافی و چاپ: دارالحديث

آدرس: تهران - خیابان آزادی - نبش خوش
سازمان حج و زیارت - طبقه دوم - معاونت
آموزش و پژوهش بعثة مقام معظم رهبری

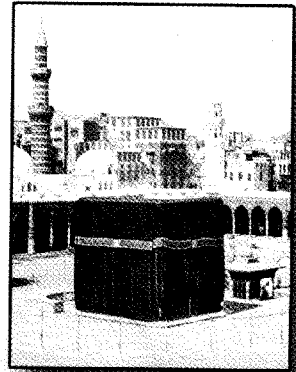
آدرس اینترنت: www.Hadj.ir

آدرس پست الکترونیک: Beseh@Hadj.ir

یادآوری:

- مسؤلیت آراء و نظرات به عهده نویسندگان آن است.
- میقات، در ویرایش مطالب آزاد است.
- مقالات رسیده، بازگردانده نخواهد شد.

فهرست

■ اسرار و معارف حج

- اسرار حج در کتاب خداوند
 محمد مهدی فیروز مهر ۶
- حکمت‌های عرفانی حج
 رحیم کارگر ۳۵

■ فقه حج

- پژوهشی فقهی در باره طواف از طبقه اول مسجدالحرام
 محمدجواد فاضل لنکرانی ۵۶

■ تاریخ و رجال

- حجاج و سلاطین
 چند نامه از کارپرداز جده و سرپرست حجاج ایرانی
 اسرار دوغان / رسول جعفریان ۸۰
- اصحاب صفه
 سجاد اصفهانی ۱۰۵
- محمد تقی رفعت نژاد ۱۱۸

■ اماکن و آثار

- ریزه کجا است؟
 سید علی قاضی عسکر ۱۳۰

■ گفتگو

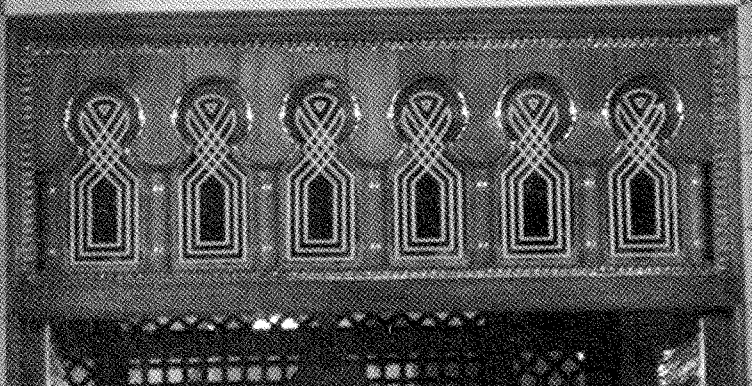
- شنیدنی‌های سفر حج در گفتگو با
 حجة الاسلام والمسلمین محمدعلی فیض‌گیلانی
 ۱۵۲

■ از نگاهی دیگر

- جغرافیای انسانی مدینه منوره
 ساختار اجتماعی مدینه در دوران پیامبر خدا ﷺ
 دریادار ایوب صبر پاشا/ علی اکبر مهدی پور ۱۹۲
- د. عبدالله‌العزیز بن ادریس / هادی انصاری .. ۲۱۰

اخلاصاً لله والرسول
*

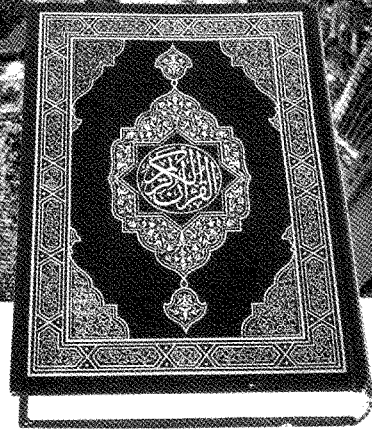

اسرار و معارف حج

اسرار حج

در کتاب خداوند

محمد مهدی فیروز مهر

اسرار و معارف حج

این نوشته، ادامهٔ مباحث مربوط به کعبه و مسجدالحرام و چهارمین بخش آن است. در این شماره نیز مانند شماره‌های پیشین، سعی شده است آنچه از آیات، مربوط به اسرار و معارف حج در قرآن آمده، ارائه شود:

حج

حج در لغت به معنای قصد کردن است. و در عرف شرع به معنای قصد کعبه نمودن به هدف تقرب به خدای تعالی با انجام اعمال خاص در زمان و مکان خاص است. حج مرکب از سیزده عمل عبادی است که کلیات اکثر این سیزده عمل در قرآن مورد اشاره و تفصیل آن، در روایات توسط پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و امامان معصوم علیهم السلام بیان شده است.

● آثار حج

الف - آثار مادی

▣ حج دارای منافع مادی و اقتصادی برای مسلمانان:

﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا... لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ...﴾. حج: ۲۷ و ۲۸

«منافع» در این آیه شامل منافع مادی و معنوی می باشد.

﴿ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظَمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ * لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَىٰ الْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾. حج: ۳۲ و ۳۳

در اینکه مقصود از «شعائر الله» در آیه بالا چیست، مفسران سه احتمال گفته‌اند: تمام معالم دین، خصوص مناسک حج یا خصوص دامهای قربانی.^۱ نکته پیشگفته بر اساس احتمال دوم است. گفتنی است، در این صورت معنای «لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى...» این است که مناسک حج وسیله کسب در آمد و تجارت برای شما مسلمانان است.^۲

▣ آمدن مشرکان به مکه در مراسم سالانه حج، دارای ره‌آورد های اقتصادی برای مکیان: از جمله مسلمانان بود:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ غَايِهِمْ هَذَا وَ إِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ...﴾. توبه: ۲۸

ب - آثار معنوی

▣ حج، سبب آموزش گناهان، در صورت رعایت تقوا است:

﴿وَ اذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَى...﴾. بقره: ۲۰۳

امام صادق علیه السلام در باره آیه بالا فرمود: حج گزار بر می‌گردد بدون اینکه هیچ گناهی داشته باشد.^۳

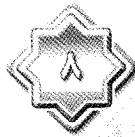
نیز نک: حج کامل - آثار حج کامل و فلسفه حج

● آداب سفر حج

▣ لزوم تهیه زاد و توشه (پوشاک، خوراک و...) برای سفر حج (و پرهیز از تحمیل نیازمندی‌های خود بر گرده دیگران):

و زاد و توشه‌ای برای خود تهیه نمی‌کردند و از امکانات دیگران استفاده می‌کردند و احیاناً فکر می‌کردند چون میهمان خدا هستند، خداوند خود بدون واسطه

نیازمندی‌های آنان را متکفل خواهد شد. در ردّ این پندار و عمل آنان، خداوند فرمود:

«زاد و توشه بردارید» و به دنبالش به تهیه زاد و توشه معنوی (تقوا) فرمان داده است.^۴

نیز نک: رهبری در حج

● ابراهیم علیه السلام و حج

□ حج، یادگاری از شریعت ابراهیم علیه السلام:

﴿وَ إِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ... وَ أَدْنَىٰ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ...﴾
حج: ۲۷ - ۲۶

□ حضور هر ساله ابراهیم علیه السلام در مراسم حج زمانش:

﴿وَ أَدْنَىٰ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ...﴾
حج: ۲۷
«يَأْتُوكَ» فعل مضارع و مفید استمرار است.
نیز نک: دعوت به حج

● اخلاص در حج

□ لزوم انجام و اتمام حج فقط برای خدا:

﴿وَ اتَّبِعُوا الْحَجَّ وَ الْعُمْرَةَ لِلَّهِ...﴾
بقره: ۱۹۶
﴿...وَ لِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ...﴾
آل عمران: ۹۷

● اقسام حج

الف - حج اصغر و حج اکبر

□ تقسیم شدن حج به دو قسم «حج اصغر» (عمره مفرده) و «حج

اکبر» (انواع سه گانه حج) به اعتبار عید قربان و عدم آن:

﴿وَ أَدْنَىٰ مِنْ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَ رَسُولُهُ...﴾
توبه: ۳

در روایات متعدّد آمده است: حج اکبر روز عید قربان و حج اصغر عمره است^۵ و در روایات دیگر آمده است: «حج اکبر» روز عرفه، مشعر و رمی جمرات در مناست، و حج اصغر عمره است.^۶

ب - حج تمتع و غیر تمتع

□ تقسیم شدن حج به حج تمتع و غیر تمتع (افراد و قرآن) به اعتبار مجاورت حج گزار با حرم و مسجد الحرام و عدم مجاورت با آن:

«...فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ... ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلَهُ خَاصِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ...»
بقره: ۱۹۶.

□ حج تمتع، فريضه ساکنان غیر حرم و غیر مجاور با مسجد الحرام:

«...فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ... ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلَهُ خَاصِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ...»
بقره: ۱۹۶.

□ فضیلت بیشتر حج تمتع نسبت به سایر اقسام حج (افراد و قرآن):

«...فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ... ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلَهُ خَاصِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ...»
بقره: ۱۹۶.

از اینکه در میان اقسام حج، فقط حج تمتع در قرآن ذکر شده است، می توان استفاده کرد که این نوع از حج، برتر از سایر اقسام آن است. زراره از امام صادق علیه السلام نقل کرده است که آن حضرت فرمود: «الْمُتَمَتُّعُ وَاللَّهِ أَفْضَلُ وَبِهَا نَزَلَ الْقُرْآنُ وَ جَرَتْ السُّنَّةُ»؛ «به خدا سوگند، متعه (حج تمتع) برتر است و در موردش قرآن نازل گشته و سنت بر آن جاری شده است.»^۷

□ پیش بینی قرآن در باره امکان مخالفت با تشریح حج تمتع و انکار آن از سوی برخی مسلمانان:

«...فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ... ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلَهُ خَاصِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ.»
بقره: ۱۹۶.

مرحوم علامه طباطبایی فرموده است: بیان شدید اللحن در پایان این آیه، با اینکه

آغاز آن در بر دارنده چیزی جز بیان یک حکم در باره حج نیست. حاکی از آن است که مخاطبان آن ممکن است چنین حکمی را انکار کرده یا در مورد آن توقف خواهند نمود، و در واقع چنین امری هم اتفاق افتاد؛ زیرا حج در میان احکامی که در اسلام تشریح شده، از زمان ابراهیم علیه السلام وجود داشته و آنان با آن مأنوس بودند و اسلام هم آن را به همان نحوی که بود، تا اواخر زندگی پیامبر صلی الله علیه و آله امضا کرده بود و لذا پذیرش هرگونه تغییری در مورد آن، برای شان آسان نبود و به همین دلیل، (حج تمتع) مورد انکار واقع شده و در جان بسیاری از آنان جای نگرفته است.^۸

● الگوهای حج

□ ابراهیم و اسماعیل و اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله الگوهای مردم در حج و چگونگی انجام مناسک آن: ﴿ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ...﴾
بقره: ۱۹۹

امام صادق علیه السلام فرمود: مراد از «النَّاسُ» ابراهیم و اسماعیل علیهما السلام است و در روایت دیگر از امام حسین علیه السلام نقل شده که فرمود: مراد از «النَّاسُ» ما (اهل بیت) هستیم.^۹ روشن است آنچه در این دو روایت آمده، بیان کامل ترین مصادیق «النَّاسُ» است.

● امتیاز طلبی در حج

□ امتیاز طلبی قریش و هم پیمانانشان در حج:

﴿ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ...﴾
بقره: ۱۹۹

عده‌ای از مفسران گفته‌اند: این آیه خطاب به قریش و هم پیمانان ایشان است که معتقد بودند؛ چون اهل حرم و اهل الله هستند، نباید از حرم خارج شوند و لذا وقوف به عرفات را ترک می‌کردند! خداوند به آنان فرمان داد وقوف به عرفات را انجام دهند و مانند سایر مردم، از عرفات به سوی مشعر کوچ کنند و در انجام مناسک حج برای خود امتیازی قائل نشوند.^{۱۰}

□ لغو هرگونه امتیاز طلبی در حج:

﴿ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ...﴾
بقره: ۱۹۹

● امنیت در حج

□ امنیت کامل و همه‌جانبه، از پیش نیازهای اساسی برای انجام حج:

﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ... وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ

اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾.
آل عمران: ۹۷-۹۶

از اینکه در آیه شریفه، پیش از بیان وجوب حج، امنیت همه جانبه کعبه و حرم مورد تأکید قرار گرفته است می‌تواند اشاره به نکته یاد شده باشد.

□ امنیت (از دشمن، بیماری و هر نوع موانع دیگر) دارای نقش اساسی در اتمام و انجام

کامل حج:

﴿وَأَتُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتَّى

يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفَدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ

فَإِذَا أَمِنتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ...﴾.
بقره: ۱۹۶

از امام صادق علیه السلام در باره ثروت‌مندی که هرگز حج بجا نیاورده، پرسیدم. حضرت فرمود: چنین شخصی، از کسانی است که خداوند درباره آنان فرمود: آنان را کور محشور می‌کنیم

● اهمیت حج

□ حج، فریضه‌ای بس مهم و ارزشمند:

﴿...وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ﴾.

آل عمران: ۹۷

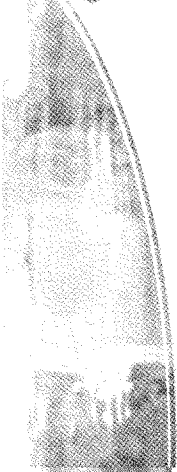
ذکر «وَمَنْ كَفَرَ» به جای «وَمَنْ تَرَكَ»، بیانگر اهمیت فوق‌العاده حج می‌باشد؛ به این

معنا که ترک آن مستلزم کفر است.

□ حج گزاردن، حق خداوند بر عهده توانمندان:

﴿...وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا...﴾.

آل عمران: ۹۷

□ حج و مناسک آن، جلوه آشکار هدایت و راهنمایی خداوند:

﴿وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ... كَذَلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ...﴾
مائده: ۳۷-۳۶

□ حج و مناسک آن، از مقدسات و شعائر الهی:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا...﴾
مائده: ۲

﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ * لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ... ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلِيُوفُوا نُدُورَهُمْ وَ لِيُطَوُّوا بِالْبَيْتِ الْعَمِيِّ * ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظَمْ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ...﴾
مائده: ۳۰-۲۷

□ حج میدان انجام اعمال خیر و کسب توشه برای آخرت:

﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ يَغْلُمُهُ اللَّهُ وَ تَزُودُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى...﴾
بقره: ۱۹۷

نیز نک: اهمیت مناسک حج

● برائت از مشرکان در حج

□ اعلان برائت و بیزاری خدا و رسول ﷺ از مشرکان، در مراسم حج سال نهم هجری:

﴿وَ أَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَ رَسُولُهُ...﴾
توبه: ۳

□ موسم حج فرصتی مناسب برای برائت از مشرکان و اعلان مواضع اسلام در برابر کفر:

﴿وَ أَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَ رَسُولُهُ...﴾
توبه: ۳

● بزرگترین روز حج

□ عید قربان (دهم ذی حجه) بزرگترین روز حج:

﴿وَ أَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ

المُشْرِكِينَ وَرَسُولَهُ... ﴿٣﴾ توبه: ٣

معاویة بن عمار گوید: از امام صادق علیه السلام در باره «يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ» پرسیدم، حضرت فرمود: آن، روز عید قربان است. ^{۱۱}

□ اعلان برائت خدا و رسول صلی الله علیه و آله از مشرکان در بزرگترین روز حج (عید قربان حج سال نهم هجرت):

﴿ وَ أَدَّأْنُ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَ رَسُولُهُ... ﴾.
توبه: ٣

● پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و حج

□ دعوت مردم به حج، از سوی پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله (در سال دهم هجرت):

﴿ وَ أَدَّأْنُ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَا تَوْكُ... ﴾
حج: ٢٧

از امام صادق علیه السلام نقل شده است که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله ده سال در مدینه اقامت کرد و به حج نرفت، سپس خدای عز و جل بر حضرت آیه ﴿ وَ أَدَّأْنُ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ... ﴾ را نازل کرد. در پی این، پیامبر صلی الله علیه و آله منادیان را فرمان داد که با صدای بلند اعلان کنند که رسول الله صلی الله علیه و آله امسال به حج می‌روند. ^{۱۲}

اسرار
در
کتاب
هداوت

● تجارت در حج

▣ جایز بودن کسب و تجارت در حج:

﴿ الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ... لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ ﴾.
بقره: ۱۹۸-۱۹۷
﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحِلُّوا سَعَايِرَ اللَّهِ... وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ... ﴾.
مائده: ۲

مقصود از ابتغای فضل پروردگار، پرداختن به تجارت است.^{۱۳}

● ترک حج

▣ ترک فریضه حج، با وجود استطاعت، مستلزم کفر (عملی):

﴿... وَ لِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴾.
آل عمران: ۹۷

▣ ترک حج سبب محرومیت خود انسان از هدایت و برکات خانه خدا:

﴿ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَ هُدًى لِّلْعَالَمِينَ... وَ لِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَ مَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴾.
آل عمران: ۹۷-۹۶

▣ ترک حج، از سوی ثروتمندان مستطیع، سبب کوری باطن آنان در قیامت:

﴿ وَ مَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَ نَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى ﴾. طه: ۱۲۴
معاویه بن عمار می گوید: از امام صادق علیه السلام در باره ثروتمندی که هرگز حج بجا نیاورده، پرسیدم. حضرت فرمود: چنین شخصی، از کسانی است که خداوند درباره آنان فرمود: آنان را کور محشور می کنیم: «هُوَ مِمَّنْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿ وَ نَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى ﴾» راوی گوید: هنگامی که امام صادق علیه السلام مرا از این سخن شگفت زده دید، فرمود: مقصود این است که خداوند او را از درک و شناخت راه حق باز می دارد:
﴿ أَعْمَاهُ اللَّهُ عَنْ طَرِيقِ الْحَقِّ ﴾.^{۱۴}

▣ تأخیر حج (حجۃ الاسلام) تا فرارسیدن مرگ، موجب کور محشور شدن در عالم آخرت:

﴿ وَ مَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴾.
اسراء: ۷۲

ابو بصیر گوید: از امام صادق (ع) در باره آیه «وَمَنْ كَانَ...» پرسیدم. حضرت فرمود: این درباره کسی است که حج واجب خود را تا آنگاه که مرگش فرارسد، به تأخیر اندازد. چنین شخصی در قیامت کور محشور می شود: «ذَلِكَ الَّذِي يُسَوِّفُ نَفْسَهُ الْحَجَّ؛ يَعْنِي حَجَّةَ الْإِسْلَامِ حَتَّى يَأْتِيَهُ الْمَوْتُ».^{۱۵}

● تقوا در حج

□ کسب تقوا در حج، عالی ترین کار نیک و بهترین توشه معنوی:

﴿ الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفْتٌ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى... ﴾.
بقره: ۱۹۷

□ رعایت تقوا در حج فرمان مؤکد خداوند:

﴿ يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَ لَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مِنَ اتَّقَى... وَ اتَّقُوا اللَّهَ... ﴾.
بقره: ۱۸۹

﴿ وَ اتَّمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ... وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ... ﴾.
بقره: ۱۹۶

﴿ الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفْتٌ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَ تَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى وَ اتَّقُونَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ... ﴾.
بقره: ۱۹۷

﴿ وَ اذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَ مَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَى وَ اتَّقُوا اللَّهَ... ﴾.
بقره: ۲۰۳

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَ لَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَ لَا الْهَدْيَ وَ لَا الْقَلَائِدَ وَ لَا آمِنِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ... وَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَى... وَ اتَّقُوا اللَّهَ... ﴾.
مائده: ۲

﴿... وَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدَ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ... ﴾.
مائده: ۹۶

ذَلِكَ وَ مَنْ يُعْظَمُ شَعَائِرَ اللَّهِ فَآتَاهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ... لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومَهَا وَ لَا دِمَائُهَا وَ لَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَى مِنْكُمْ... ﴾.
مائده: ۳۷-۳۲

● تکرار حج

□ شایسته بودن تکرار حج و عمره و زیارت خانه خدا:

﴿ وَ إِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ... ﴾.
بقره: ۱۲۵

«مُثَابَةً»، از ثوب، به معنای رجوع به حالت سابق (مفردات راغب) و موضع سابق و مکان سابق آمده است. مُثَابَهُ بودنِ خانه خدا، معنایش رجوع مکرر به آن است.^{۱۶}

● حج بدلی

□ واجب شدن حج بر انسان در صورت تأمین هزینه آن توسط شخص دیگر:
 ﴿...وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا...﴾. آل عمران: ۹۷
 محمد بن مسلم گوید: از امام صادق علیه السلام در باره ﴿...وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ...﴾ پرسیدم، حضرت فرمود: «مقصود از ﴿مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا...﴾ داشتن مالی است که بتواند با آن حج انجام دهد. گفتیم اگر بر کسی مالی عرضه شود که با آن حج انجام دهد، اما او شرم کند (حکمش چیست؟) حضرت فرمود: این شخص مستطیع است.^{۱۷}

● حج پیاده

□ برتری حج پیاده نسبت به حج سواره:
 ﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ...﴾. حج: ۲۷
 از تقدیم ذکری «رِجَالًا» بر «وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ» می توان برتری حج پیاده بر حج سواره را استفاده کرد.^{۱۸}

● حج در تاریخ:

□ رایج بودن انجام حج در عصر و شریعت ابراهیم علیه السلام:
 ﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ﴾. حج: ۲۷
 □ دعوت عمومی ابراهیم علیه السلام از مردم به زیارت خانه خدا و انجام مناسک حج:
 ﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ﴾. حج: ۲۷
 □ انجام مناسک حج امری رایج در عصر شعیب و موسی علیه السلام:
 ﴿قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ بِمَا نُنَادِي بِكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ إِنِّي أَغْتَابَ بِكُمْ الصَّالِحِينَ إِذْ أَخَذَ مِنْكُم مِيثَاقًا لَتَبْلُغُنَّ الْحَدَّ مَنَاجِبَ وَمَنْ عَصَى بِكُمْ فَإِن يَأْتِ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ بِخَبَرٍ فَإِن يَأْتِ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ بِخَبَرٍ فَإِن يَأْتِ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ بِخَبَرٍ فَإِن يَأْتِ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ بِخَبَرٍ...﴾. قصص: ۷۲

□ (موسم) حج مبدأ تاریخ در عصر شعیب و موسی علیهم السلام :

﴿ قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنْكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِي حِجَجٍ... ﴾. قصص: ۷۲

□ اجتماع بزرگ مسلمانان و مشرکان در حج و عید قربان سال نهم هجرت، در سر زمین

منا و اعلان برائت خدا و رسول صلی الله علیه و آله به مشرکان:

﴿ وَ أَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَ

رَسُولُهُ... ﴾. توبه: ۳

در روایات متعدد آمده است که: مقصود از «يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ» روز عید قربان

است.^{۱۹} از دسته‌ای از روایات استفاده می‌شود که مقصود از آن، خصوص عید قربان

سال نهم هجرت است و علت اینکه این روز «يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ» نامیده شده، این است که

در آن سال، مسلمانان و مشرکان در کنار هم حج به جای آوردند و بعد از آن، دیگر

مشرکان از انجام حج ممنوع شدند.^{۲۰}

نیز نک: حج در عصر جاهلیت

● حج تمتع

اجزای حج تمتع

□ حج تمتع ترکیب یافته از دو جزء عمره تمتع و حج تمتع:

﴿...فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ...﴾. بقره: ۱۹۶

□ مقدم بودن عمره تمتع بر حج تمتع:

﴿...فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ...﴾. بقره: ۱۹۶

□ حلال شدن محرمات احرام پس از انجام اعمال عمره تمتع و پیش از احرام حج:

﴿...فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ...﴾. بقره: ۱۹۶

نیز نک: اقسام حج

● حج در عصر جاهلیت

□ رایج بودن حج، در عصر جاهلیت:

﴿ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَ الْحَجِّ وَ لَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ

ظُهُورِهَا وَ لَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ وَ أَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا... ﴿۱۸۹﴾
 بقره: ۱۸۹
 «وَ لَيْسَ الْبِرُّ...»، اشاره دارد به عمل خرافی مشرکانِ عصر جاهلیت، که بر اساس آن، وقتی برای حج محرم می‌شدند، از راههای معمول وارد خانه‌هایشان نمی‌شدند، بلکه از نقبهای ایجاد شده در پشت خانه‌ها وارد می‌شدند.

□ ورود شخص مُحرم به خانه، نه از راههای معمول، بلکه از نقب‌های پشت آن، نشانهٔ برّ و نیکی نزد مشرکانِ عصر جاهلیت:

«...وَ لَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَ لَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ وَ أَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا... ﴿۱۸۹﴾»
 بقره: ۱۸۹

□ آمیختگی مراسم حج و قربانی با مظاهرِ شرک و بت‌پرستی، در عصر جاهلیت:
 «وَ أَدْنَىٰ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ... وَ أَحَلَّتْ لَكُمْ الْأَنْعَامَ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ... ﴿۳۰-۲۷﴾»
 حج: ۳۰-۲۷

گرچه خطاب «فَاجْتَنِبُوا» عام است؛ اما قرار گرفتن آن در میان آیات حج، آنگونه که برخی مفسران هم گفته‌اند، اشاره دارد به عمل مشرکان در حج، که به قصد تقرب به بت‌ها، قربانی می‌کردند و خون آن را به سر و روی بت‌ها می‌مالیدند و خداوند این عمل آنان را پلیدی نامیده است.^{۲۱}

□ وجود شعارهای شرک‌آمیز و ضدّ توحیدی در مراسم حج عصر جاهلیت:
 «وَ أَدْنَىٰ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ... وَ اجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ... ﴿۳۰-۲۷﴾»
 برخی از مفسران گفته‌اند «...وَ اجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ...» اشاره دارد به تلبیهٔ شرک‌آلود مشرکانِ عصر جاهلیت، که می‌گفتند: «لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ إِلَّا شَرِيكَ هُوَ لَكَ تَمْلِكُهُ وَ مَا مَلَكَ»^{۲۲}

□ گناه پنداشتن کسب و تجارت در حج توسط مشرکان عصر جاهلیت:
 «الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَ لَا فُسُوقَ وَ لَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ... لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ... ﴿۱۹۸-۱۹۷﴾»
 بقره: ۱۹۸-۱۹۷
 «لَيْسَ عَلَيْكُمْ»، در ردّ پندار مردم عصر جاهلیت است که فکر می‌کردند پرداختن به کسب و تجارت در حج روا نیست.

□ پرهیز مردم عصر جاهلیت (قریش و هم‌پیمانانشان)، از وقوف به عرفه:

﴿ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ...﴾. بقره: ۱۹۹

یک تفسیر در باره آیه بالا این است که این آیه در ردّ قریش و هم‌پیمانانشان است که فکر می‌کردند چون اهل حرم و اهل الله هستند، نباید از حرم خارج شوند و در عرفات وقوف نمایند و لذا تنها در مشعر وقوف می‌کردند و...^{۲۳}

□ پرداختن قریش به ذکر و نقل مفاخر و آثار پدران خود در منا پس از انجام حج:

﴿فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا...﴾. بقره: ۲۰۰

طبق روایتی از امام باقر(ع) در تفسیر این آیه، قریش پس از فراغ از مناسک حج در مناجتماع می‌کردند و به ذکر مفاخر و آثار پدران خود می‌پرداختند. خدای تعالی به آنان فرمود: به جای ذکر مفاخر پدران خود، خدا را یاد کنید.^{۲۴}

□ طواف خانه خدا، بدون هیچ پوشش و لباس و با سوت و کف توسط قریش در عصر جاهلیت:

﴿وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً...﴾. انفال: ۳۵

گروهی از مفسران گفته‌اند: آیه بالا اشاره دارد به عمل قریش که خانه خدا را بدون پوشش و لباس و با سوت و کف طواف می‌کردند.^{۲۵}

□ مبارزه قرآن با انحرافات و خرافات راه یافته به حج، در عصر جاهلیت:

﴿وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ وَأَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ

أَبْوَابِهَا...﴾. بقره: ۱۸۹

﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ... لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا

مِنْ رَبِّكُمْ...﴾. بقره: ۱۹۷-۱۹۸

﴿ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ... فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ

كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا...﴾. بقره: ۲۰۰-۱۹۹

● حج فاسد

□ لزوم به پایان رساندن حج، حتی پس از فاسد و باطل شدن آن:

﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ...﴾. بقره: ۱۹۶

از اطلاق «أَتِمُّوا الْحَجَّ» استفاده می‌شود: حتی اگر به دلیلی حج فاسد و باطل شد، باید آن را به پایان برد.^{۲۶}

▣ تباہ و بی نتیجه بودن حج دنیا طلبان:

﴿فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ﴾.
بقره: ۲۰۰

● حج قرآن و افراد

▣ جایز نبودن حج قرآن و افراد جز برای اهل مکه و حاضر در آن:

﴿...فَمَنْ تَمَنَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ... ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلَهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ...﴾.
بقره: ۱۹۶

امام رضا علیه السلام فرمود: (حج) قرآن و افراد که عامه (اهل سنت) انجام می‌دهند، جز برای اهل مکه و حاضران در آن، جایز نیست...؛ زیرا خدای تعالی فرمود: ﴿وَ أَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ...﴾.^{۲۷}

● حج کامل

▣ دعوت خداوند از مؤمنان به اتمام حج و عمره و انجام کامل آن:

﴿وَ أَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ...﴾.
بقره: ۱۹۶

آثار حج کامل

▣ پاک شدن از گناهان، از آثار حج کامل:

﴿وَ اذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَى...﴾.
بقره: ۲۰۳

محمد بن مسلم گوید: از امام باقر علیه السلام در باره سخن خدا: ﴿فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ...﴾ پرسیدم، حضرت فرمود: ای محمد، خداوند با مردم شرطی کرده و برای آنان شرطی را پذیرفته است و هرکس با خداوند وفا کند، خدا با او وفا کند. گفتم شرطی که با آنان کرده چیست؟ و شرطی که برای آنان پذیرفته کدام

است؟ فرمود: اما شرطی که با آنان کرده این است که فرمود: ﴿...الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ...﴾ و اما شرطی را که برای مردم پذیرفته این است که فرمود: ﴿...فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَى...﴾ فرمود: «شخصی که به شرط خدا وفا کند» از حج برمی گردد بدون این که گناهی بر ذمه او باشد.^{۲۸}

«هر گاه مُحْرَم شدی بر تو است که: تقوای الهی را رعایت کنی و زیاد ذکر خدا بگویی و سخن کم گویی جز سخن حق؛ زیرا از تمامیت و کمال حج و عمره این است که انسان زبانش را جز از سخن حق باز بدارد.

نیز نک: فلسفه حج

شرایط حج کامل

□ انجام تمام واجبات و مناسک، و پرهیز از تمام محرمات، از شرایط حج کامل:

﴿وَأْتَمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ...﴾ بقره: ۱۹۶

از امام صادق علیه السلام نقل شده که در تفسیر آیه فوق فرمود: مقصود از اتمام حج و عمره، این است که به طور کامل واجبات را ادا نماید و از چیزهایی که مُحْرَم باید پرهیزد (محرمات)، پرهیز کند.^{۲۹}

□ دیدار و ملاقات با امام (واجب الاطاعه و معصوم)، از شرایط کمال و اتمام حج:

﴿وَأْتَمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ...﴾ بقره: ۱۹۶

امام باقر علیه السلام فرمود: «تَمَامُ الْحَجِّ لِقَاءُ الْإِمَامِ»؛ «اتمام و کمال حج، ملاقات کردن با امام (معصوم) است».^{۳۰}

□ مراقبت از زبان و پرهیز از سخنان بیهوده و باطل در حال احرام و موسم حج، از شرایط

حج کامل:

﴿وَأْتَمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ... الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا

فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ...﴾ بقره: ۱۹۷-۱۹۶

از امام صادق علیه السلام نقل شده است که فرمود: «هر گاه مُحْرَم شدی بر تو است که: تقوای

الهی را رعایت کنی و زیاد ذکر خدا بگویی و سخن کم گویی جز سخن حق؛ زیرا از تمامیت و کمال حج و عمره این است که انسان زبانش را جز از سخن حق باز ندارد. خدای تعالی می فرماید: «فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ»^{۳۱}.

نیز نک: امنیت در حج

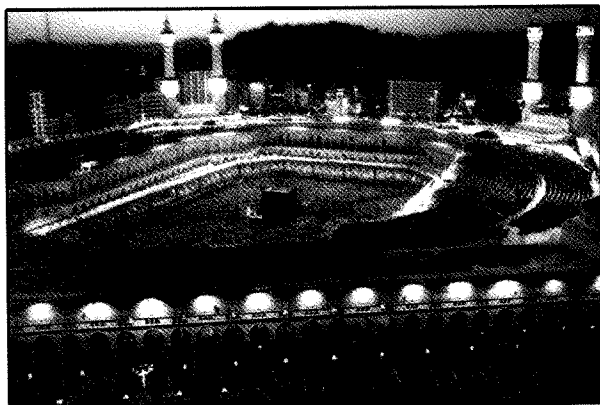
● حج گزاران

آب رسانی به حج گزاران

▣ آب دادن به حج گزاران و زائران خانه خدا، شغلی مهم و افتخارآمیز در میان ساکنان مکه در صدر اسلام:

«أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ...».

توبه: ۱۹

▣ اعتقاد مسلمانان ساکن مکه به برابری کار آب دادن به حجاج، با ایمان به خدا و آخرت و جهاد در راه خدا و باطل دانستن این اعتقاد از سوی خداوند:

«أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ...».

توبه: ۱۹

▣ تأمین آب مورد نیاز زائران خانه خدا امری ارزشمند در پیشگاه خدا:

«أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ...».

توبه: ۱۹

در این آیه، خدای تعالی فقط برابری کار آب‌رسانی به حجاج، با ایمان به خدا و معاد و جهاد در راه خدا را نفی کرده است، نه اصل ارزشمندی این عمل را.

نک: اقسام حج‌گزاران

الف - حج‌گزاران بلند همت

□ حج‌گزاران بلند همت، خواهان نیکی (رفاه و آسایش) در دنیا و نیکی (رضای خدا و بهشت و سعادت) در آخرت و در امان بودن از عذاب جهنم:

﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ

النَّارِ...﴾ . بقره: ۲۰۱

از امام صادق علیه السلام نقل شده است که در باره «رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً» فرمود: مقصود از «وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً» رضای خدا و بهشت در آخرت و مقصود از «آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً» توسعه رزق و روزی و اخلاق نیک در دنیا است. ^{۳۲} البته حسنه دارای مفهوم وسیعی است و شامل هر نوع نیکی می‌شود. آنچه امام علیه السلام فرمود، مهمترین مصادیق و موارد حسنه است.

□ بهره‌مندی حج‌گزاران بلند همت، از نتایج دعا و اعمال خود (در دنیا و آخرت):

﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ... أُولَئِكَ لَهُمْ

نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا...﴾ . بقره: ۲۰۲-۲۰۱

□ شناخت کامل دنیا و آخرت و امور آن عامل بلند همتی عده‌ای از حج‌گزاران:

﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ

النَّارِ...﴾ . بقره: ۲۰۱

از اینکه این حج‌گزاران اولاً: در دعایشان دنیا و آخرت را با هم می‌خواهند و ثانیاً: فقط نیکی و خوبیهای آن را می‌خواهند، روشن می‌شود که آنان به دنیا و آخرت، معرفت کامل دارند و امور آن را به نیک و بد تقسیم و تنها نیکی‌های آن را انتخاب و درخواست می‌کنند.

ب - حج گزاران دون همت

□ حج گزاران دون همت، فقط خواهان دنیا (اعم از نیک و بد) از خداوند:

﴿...فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا...﴾. بقره: ۲۰۰

□ بی اثر بودن اعمال حج گزاران دنیا طلب و محروم ماندن آنان از هرگونه بهره و پاداش در

آخرت:

﴿...فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَقٍ﴾. بقره: ۲۰۰

□ دعوت خداوند از حج گزاران به بلند همتی و جامع نگری و پرهیز از دون همتی و دنیا

طلبی:

﴿...فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَقٍ * وَ مِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَ فِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ * أُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا...﴾.

بقره: ۲۰۱ - ۲۰۰

● معیار تقسیم حج گزاران

□ تقسیم شدن حج گزاران به دو گروه، بر اساس نیت و درخواستشان از خداوند:

﴿فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا... وَ مِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَ فِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾.

بقره: ۲۰۱ - ۲۰۰

نیز نک: حج گزار محصور

حج گزاران اولاً: در دعایشان دنیا و آخرت را با هم می خواهند و ثانیاً: فقط نیکی و خوبیهای آن را می خواهند.

● حج و قیامت

□ سفر حج، یادآور سفر آخرت، و وسیله کسب توشه برای آن دیار:

﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَ تَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى...﴾. بقره: ۱۹۷

▣ اجتماع حج گزاران، یادآور جمع شدن انسانها در قیامت:

﴿وَأَذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾.
بقره: ۲۰۳

▣ توجه به قیامت، زمینه‌ساز عمل به مناسک حج:

﴿وَأَذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾.
بقره: ۲۰۳

نیز نک: اقسام حج گزاران و حج گزاران بلند همت

● حقیقت حج

▣ فرار و عروج از «خود و ما سواى حق» به سوى خدا تشکیل دهنده حقیقت حج:

﴿فَقِرُّوا إِلَى اللَّهِ...﴾.
ذاریات: ۵۰

از امام صادق (ع) نقل شده که فرمود: ﴿فَقِرُّوا إِلَى اللَّهِ...﴾ معنایش این است که حج انجام دهید.^{۳۳} مقصود این است که حج از مصادیق بارز فرار و رفتن به سوی خدا است.

● حج گزار محصور

▣ واجب نبودن اتمام و اکمال حج، در صورت محصور شدن (بازماندن از انجام حج

به واسطه بیماری یا جلوگیری دشمن):

﴿وَ اتَّمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ...﴾.
بقره: ۱۹۶

▣ فرستادن قربانی (به منا جهت ذبح آن در روز عید قربان) و تراشیدن سر، پس از ذبح،

راه خروج از احرام حج، در صورت بازماندن از انجام مناسک به واسطه بیماری:

﴿وَ اتَّمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ...﴾.
بقره: ۱۹۶

▣ جایز نبودن تراشیدن سر برای حج گزار محصور، پیش از ذبح قربانی در قربانگاه:

﴿وَ اتَّمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ...﴾.
بقره: ۱۹۶

□ جایز بودن تراشیدن سر برای حج گزار محصور پیش از ذبح قربانی در صورت ابتلا به بیماری یا عارضه‌ای در ناحیه سر:

﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَخْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ...﴾. بقره: ۱۹۶

□ واجب شدن كفاره (سه روز روزه یا اطعام به شش یا ده مسکین یا ذبح یک گوسفند) بر حج گزار محصور، در صورت تراشیدن سر، پیش از ذبح قربانی، به سبب ابتلا به بیماری یا عارضه‌ای در ناحیه سر:

﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَخْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ...﴾. بقره: ۱۹۶

● دعوت به حج

□ فراخوانی مردم به حج از سوی ابراهیم خلیل علیه السلام به فرمان خداوند:

﴿وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ... وَ أَذَّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ...﴾. حج: ۲۶-۲۷

□ وعده و اخبار قطعی خداوند به ابراهیم علیه السلام مبنی بر حضور مردم از راههای دور و

نزدیک برای حج در پی دعوت وی از آنان:

﴿وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ... وَ أَذَّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَا تَوَكَّ رِجَالًا وَ عَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ﴾

حج: ۲۶-۲۷

«يَأْتُوكَ رِجَالًا»، جواب امر است: «إِذْنٌ فِيهِمْ وَ ان تَأْذَنَ فِيهِمْ يَأْتُوكَ رِجَالِينَ...»^{۳۴}

□ تبلیغ و فراخوانی مردم به حج و زیارت خانه خدا از وظایف رهبران الهی:

﴿وَ أَذَّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ...﴾. حج: ۲۶

گرچه مخاطب «وَ أَذَّنْ» یک نفر؛ یعنی ابراهیم علیه السلام است اما او به عنوان رهبر و پیامبر

الهی مأمور چنین کاری بود.

● ذکر خدا در حج

□ یاد و ذکر خدا در حج، فرمان مؤکد خداوند به حج گزاران:

﴿فَإِذَا أَقَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَادْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ...﴾.

﴿فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا... وَ اذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ...﴾.

بقره: ۲۰۳ - ۱۹۹، ۱۹۸

﴿وَ اذَّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا... لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَ يَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ... وَ الُّبَدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِّنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا...﴾.

حج: ۲۷ و ۲۸ و ۳۶

□ لزوم ذکر و یاد خدا در حج بر اساس دستور و تعلیم خداوند:

﴿...فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَ اذْكُرُوهُ كَمَا هَذَاكُمْ...﴾.

بقره: ۱۹۸

□ جهل و نادانی مردم پیش از اسلام نسبت به کیفیت ذکر خدا در حج:

﴿...فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَ اذْكُرُوهُ كَمَا هَذَاكُمْ وَ اِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ﴾.

بقره: ۱۹۸

● رهبری در حج

□ لزوم انجام مراسم حج با محوریت رهبر الهی:

﴿وَ اذَّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ...﴾.

حج: ۲۷

اینکه خداوند فرمود: «مردم از پیاده و سواره بر تو (ابراهیم) وارد خواهند شد»، می تواند متضمن دستوری باشد به مردم که باید ابتدا به زیارت رهبر الهی بشتابند و با محوریت او حج انجام دهند.

□ لزوم دیدار با رهبر الهی در موسم حج:

﴿وَ اذَّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ...﴾.

حج: ۲۷

این برداشت، با توجه به توضیح پیشین و این سخن امام باقر علیه السلام است که فرمود: «تمامیت و کمال حج، ملاقات کردن با امام است.»

﴿...ثُمَّ لِيُقْضَىٰ لَهُمْ﴾.

حج: ۲۹

در روایتی از امام صادق علیه السلام نقل شده است که فرمود: «...ثُمَّ لِيُقْضَىٰ لَهُمْ» ملاقات با امام علیه السلام است. ۳۵

● زمان حج

- حج، از واجبات دارای وقت و زمان معین:
 ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ...﴾
 بقره: ۱۸۹
- هلال‌های ماه، تقویم طبیعی و وسیله شناخت زمان و موسم حج:
 ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ...﴾
 بقره: ۱۸۹
- اهمیت فوق‌العاده زمان حج و انجام آن در وقت معین:
 ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ...﴾
 بقره: ۱۸۹
- ذکر «الْحَجِّ» پس از «مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ»، بیانگر اهمیت فوق‌العاده حج و شناخت زمان آن است.

- موسم حج، اوقاتی بس مقدس و مورد سوگند خداوند:
 ﴿وَالْفَجْرِ * وَبِالْأَيْمَانِ شَطْرِهِ * وَالشَّمْعِ وَالْوَتْرِ * وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ﴾ . فجر: ۱-۴
- ابوالفتح رازی در تفسیرش آورده است: جابرین عبدالله انصاری روایت کرده از رسول ﷺ که گفت: فجر، صبح ذی حجه است و لیالی عشر دهه اوست و شفع روز عید و وتر روز عرفه.^{۳۶}

امام صادق علیه السلام:
 «... خدای تعالی با سخن خود؛ ﴿...وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ...﴾ حج را واجب نکرد و از میان جمیع طاعات، آن را به خود اختصاص نداد، جز برای آمادگی و توجه به مرگ و قبر و برانگیخته شدن و قیامت.»

در روایت دیگر، از امام باقر و امام صادق علیهما السلام شفع به روز ترویبه (هشتم ذی حجه) و وتر به روز عرفه (نهم ذی حجه) تفسیر شده است و مقصود از ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ﴾ شب مزدلفه (شب عید قربان) است که حجاج پس از وقوف به عرفات و مشعر به سوی منا سیر و حرکت می‌کنند.^{۳۷}

نیز نک: ماه‌های حج

□ مشاهده منافع دنیایی و آخرتی و دستیابی به آنها، از فلسفه‌های وجوب حج بر مردم: ﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ * لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ...﴾. حج: ۲۷-۲۶.

شخصی از امام صادق (ع) پرسید: مقصود از ﴿...مَنَافِعَ لَهُمْ...﴾ منافع دنیا است یا منافع آخرت؟ حضرت فرمود: همه آن (مقصود است).^{۳۸}

□ ذکر و یاد نام خدا و سپاسگزاری در برابر نعمت‌های او در روزهای معین (موسم حج و روزهای تشریق) از فلسفه‌های وجوب حج بر مردم:

﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ * لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ...﴾. حج: ۲۸-۲۷.

□ دستیابی به فضل (بخشش و مغفرت) خدا، از فلسفه‌های حج:

﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ... لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ...﴾. بقره: ۱۹۸-۱۹۷.
﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ... وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَنْتَعُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا...﴾. مائده: ۲.

مرحوم طبرسی در تفسیر ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ...﴾ احتمالاتی را ذکر کرده که از جمله آنها این است: «بر شما منعی نیست که از پروردگارتان مغفرت بطلبید» و افزود: این معنا را جابر، از امام باقر (ع) روایت نموده است.^{۳۹}

□ بهره‌مندی از هدایت و برکات عمومی خانه خدا، فلسفه وجوب حج بر مردم:

﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًىٰ لِلْعَالَمِينَ... وَ لِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ﴾. آل عمران: ۹۷-۹۶.

□ استغفار و یاد خدا در مکان‌های مقدس (همانند عرفات و مشعر و...) از فلسفه‌های

وجوب حج:

﴿...فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ * ثُمَّ أَفِضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ... فَإِذَا فَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا...﴾. بقره: ۲۰۰-۱۹۸.

☐ توجه به مرگ و قبر و قیامت و آمادگی برای آنها، از فلسفه و جوب حج و اختصاص آن به خداوند:

«... وَ لِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ...»

آل عمران: ۹۷

از امام صادق (ع) نقل شده است که فرمود: «... بدان که خدای تعالی با سخن خود: «... وَ لِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ...» حج را واجب نکرد و از میان جمیع طاعات، آن را به خود اختصاص نداد، جز برای آمادگی و توجه به مرگ و قبر و برانگیخته شدن و قیامت.»^{۴۰}

☐ تمرین تعظیم شعائر الهی از فلسفه‌های حج:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِينَ

مائده: ۲

الْبَيْتِ الْحَرَامِ...»

«وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ...»

حج: ۲۷

«ذَلِكَ وَمَنْ يُعِظْ حُرُمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأَحَلَّتْ لَكُمْ الْأَنْعَامَ... ذَلِكَ وَمَنْ يُعِظْ

شَعَائِرَ اللَّهِ فَسَاءَ لَهَا مِنْ تَفْوَى الْقُلُوبِ... وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا

مائده: ۳۰، ۳۲ و ۳۶

خَيْرٌ...»

☐ تمرین شرک زدایی و پرهیز از سخنان باطل، از فلسفه‌های حج:

«وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ... ذَلِكَ وَمَنْ

يُعِظْ حُرُمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأَحَلَّتْ لَكُمْ الْأَنْعَامَ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ

مائده: ۲۷ و ۳۰

الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ...»

☐ اعلان عمومی برائت از مشرکان، از فلسفه‌های حج:

«وَأَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَ

توبه: ۳

رَسُولُهُ...»

☐ رفع فقر و گرسنگی از اهداف واجب شدن فریضة حج و قربانی بر انسان:

«وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ

فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ * وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا

حج: ۲۷، ۲۸ و ۳۶

اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافٍ فَاذًا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَ الْمُعْتَرَّ...»

□ رسیدن به تقوای الهی از عالی‌ترین فلسفه و جوب حج:

﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى...﴾^{۱۹۷}
﴿وَالْبَدَنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ... لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤها وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَى مِنْكُمْ...﴾
حج: ۳۶-۳۷

□ کسب رضای خدا، از مهمترین فلسفه‌های حج:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ... وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَتَتَفَعَّلُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا...﴾
مانده: ۲

● فوت حج‌گزار

□ بخشیده شدن گناهان حج‌گزار پرهیزکار فوت شده، در ایام تشریق:

﴿وَأَذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَى...﴾^{۲۰۳}
امام صادق (ع) درباره ﴿...فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ...﴾ فرمود: «يَعْنِي مَنْ مَاتَ قَبْلَ أَنْ يَمْضِيَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ»؛ «هرکس (از حج‌گزاران) پیش از بازگشت از منا بمیرد، گناهی براو نیست».^{۴۱}

● ماه‌های حج

□ لزوم انجام مناسک حج در ماه‌های حج (شوال، ذی‌قعدة و ذی‌حجه):

﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ...﴾^{۱۹۷}

□ ماه‌های حج، ماه‌هایی معین و غیر قابل‌تبدل، تغییر و تقدیم و تأخیر:

﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ...﴾^{۱۹۷}

قید «مَعْلُومَاتٌ» در واقع در ردّ یک رسم جاهلی است که بر اساس آن، مردم عصر جاهلیت برای آزاد بودن در جنگ و خونریزی، ماه‌های حرام را تغییر می‌دادند.^{۴۲}

□ صحیح نبودن احرام بستن به نیت حج (به‌طور عموم) و عمره تمتع جز در ماه‌های حج:

﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ...﴾^{۱۹۷}

□ ماه‌های حج، دارای قداست و احترام ویژه:

﴿جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ...﴾
مائده: ۹۷

□ حرمت جنگ و خونریزی در ماه‌های حج:

﴿جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ...﴾
مائده: ۹۷

□ حرمت و قداست ماه‌های حج ناشی از جعل و تشریح خداوند:

﴿جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ...﴾
مائده: ۹۷

● مراقبت از زبان در حج

□ لزوم مراقبت زبان از هر سخنی، جز سخن حق، در موسم و احرام حج:

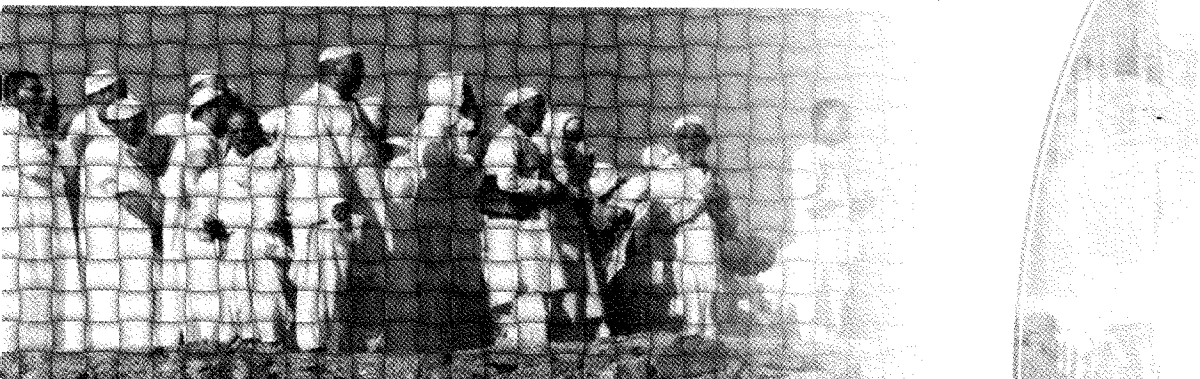
﴿وَأْتِمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ... الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ...﴾
بقره: ۱۹۷-۱۹۶

از امام صادق (ع) نقل شده است که فرمود: «هرگاه مُحْرَم شدی، بر تو است که: تقوای الهی را رعایت کنی و بسیار به ذکر خدا پردازی و سخن، کم گویی جز سخن حق؛ زیرا از تمامیت و کمال حج و عمره، این است که انسان زبانش را جز از سخن حق باز ندارد. خدای تعالی می فرماید: «فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ...»^{۲۳}.

● ممانعت از حج

□ جلوگیری از انجام حج، گناه و تعدی به فرمان خداوند:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَجْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ... وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ... وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾. مائده: ۲

بیانوشتها:

۱. نک: مجمع البيان و الميزان، ذیل آیه.
۲. نک: همان.
۳. نورالثقلین، ج ۱، ص ۲۰۳، ح ۷۴۴ و ۷۴۵.
۴. نک: مجمع البيان و تفسير نمونه، ذیل آیه.
۵. نور الثقلین، ج ۲، ص ۱۸۶-۱۸۵، ح ۴۷-۴۲.
۶. همان، ص ۱۸۶، ح ۴۹-۴۸.
۷. الکافی، ج ۴، ص ۲۹۲: الحدائق الناضره، ج ۱۴، ص ۳۱۴.
۸. الميزان، ذیل آیه.
۹. نورالثقلین، ج ۱، ص ۱۹۶، ح ۷۱۲ و ۷۱۳.
۱۰. مجمع البيان، ذیل آیه.
۱۱. کافی، ج ۴، ص ۲۹۰.
۱۲. نورالثقلین، ج ۳، ص ۴۸۷، ح ۷۲.
۱۳. مجمع البيان، ذیل آیه.
۱۴. وسائل الشيعه، ج ۱۱، ص ۲۵.
۱۵. وسائل الشيعه، ج ۱۱، ص ۲۶.
۱۶. مجمع البيان، ذیل آیه.
۱۷. نور الثقلین، ج ۱، ص ۳۷۵، ح ۲۸۹ و نیز ص ۳۷۳، ح ۲۸۲.
۱۸. زبده البيان فی احکام القرآن، ص ۲۲۴.
۱۹. نور الثقلین، ج ۲، ص ۱۸۶-۱۸۵.
۲۰. همان، ص ۱۸۴ و ۱۸۵.
۲۱. نک: مجمع البيان و الميزان، ذیل آیه.
۲۲. الکافی، ج ۴، ص ۵۴۲ و نک: مجمع البيان، ذیل آیه.
۲۳. مجمع البيان، ذیل آیه.
۲۴. مجمع البيان، ج ۱ و ۲، ص ۵۲۹.
۲۵. مجمع البيان، ج ۳ و ۴، ص ۸۳۱: الکشاف، ج ۲، ص ۲۱۸.
۲۶. زبده البيان فی احکام القرآن، ص ۲۳۲.
۲۷. نورالثقلین، ج ۱، ص ۱۸۱، ح ۶۴۱.
۲۸. تفسير عیاشی، ج ۱، ص ۱۱۴، ح ۲۵۸.

۲۹. کافی، ج ۴، ص ۲۶۴، ح ۱؛ تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۱۰۶، ح ۲۲۱
۳۰. کافی، ج ۴، ص ۴۹، ح ۲
۳۱. نورالثقلین، ج ۱، ص ۱۸۳، ح ۶۵۱
۳۲. تفسیر عیاشی، ذیل آیه.
۳۳. مجمع البیان، ج ۹ و ۱۰، ص ۲۴۲
۳۴. المیزان، ذیل آیه.
۳۵. نورالثقلین، ج ۳، ص ۴۹۲، ح ۹۶
۳۶. ابوالفتح رازی، چاپ آستان قدس رضوی، ج ۲۰، ص ۲۵۶ نیز نک: مجمع البیان، ذیل آیات.
۳۷. مجمع البیان، ذیل آیات؛ نور الثقلین، ج ۵، ص ۵۷۱
۳۸. نورالثقلین، ج ۳، ص ۴۸۸، ح ۷۷
۳۹. مجمع البیان، ج ۱ و ۲، ص ۵۲۷
۴۰. بحار الانوار، ج ۹۶، ص ۱۲۵
۴۱. نورالثقلین، ج ۱، ص ۲۰۱، ح ۷۴۰
۴۲. مجمع البیان، ذیل آیه.
۴۳. نورالثقلین، ج ۱، ص ۱۸۳، ح ۶۵۱

